

fristen begynder heller ikke at løbe på ny, fordi der senere træffes en udtrykkelig afgørelse, som blot er et rent afslag på ansøgningen.

3. Vedtægtens artikler 90 og 91 indeholder generelle bestemmelser om den administrative procedure, der går forud for ethvert sagsanlæg ved Domstolen til prøvelse af en afgørelse fra ansættelsesmyndigheden. Fristerne i disse artikler er ufravigelige og kan ikke være genstand for et skøn fra parterne eller rettens side.
4. Princippet om ligebehandling af kønnene, som hører til de grundlæggende rettigheder, som Domstolen skal sikre, skal anvendes på de mandlige og kvindelige arbejdstagere, der er ansat af Fællesskabet, inden for rammerne af tjenstemandsvedtægten.

I forholdet mellem fællesskabsinstitutionerne på den ene side og deres ansatte og disses ydelsesberettigede pårørende på den anden side er de krav, som følger af dette princip, på ingen måde begrænset til dem, der følger af EØF-traktatens artikel 119 eller de fællesskabsdirektiver, der er udstedt på dette område.

5. Ifølge vedtægtens artikel 79 og artikel 23 i bilag VIII skal der anvendes to fundamentalt forskellige pensionsordninger, alt efter om den afdøde tjenestemand var mand eller kvinde. Disse bestemmelser er i strid med en grundlæggende rettighed og kan følgelig ikke finde anvendelse, for så vidt de behandler tjenstemænds efterlevende ægtefæller ulige alt efter disse personers køn.

I de forenede sager 75 og 117/82,

C. RAZZOUK OG A. BEYDOUN, bistået og repræsenteret af advokat Dieter Rogalla, Münster og Steinfurt, og med valgt adresse i Luxembourg hos advokat Tony Bieber, 83, boulevard Grande-Duchesse-Charlotte,

sagsøgere,

mod

KOMMISSIONEN FOR DE EUROPÆISKE FÆLLESSKABER, ved John Forman, Kommissionens juridiske tjeneste, som befuldmægtiget, bistået af advokat Robert Andersen, Bruxelles, og med valgt adresse i Luxembourg hos Oreste Montalto, Kommissionens juridiske tjeneste, Jean Monnet-bygningen, Kirchberg,

sagsøgt,

hvorunder sagsøgerne har nedlagt følgende påstande:

- Kommissionens afgørelse af 25. november 1981 og 9. marts 1982, hvorved det nægtes at tilkende sagsøgerne ret til enkemandspension, annulleres;
- Kommissionen tilpligtes
 - at udbetale dem enkemandspension samt morarenter,
 - subsidiært at betale modværdien af de af fru Razzouk og fru Beydoun indbetalte pensionsbidrag,

har

DOMSTOLEN

sammensat af præsidenten J. Mertens de Wilmars, afdelingsformændene T. Koopmans, K. Bahlmann og Y. Galmot, dommerne P. Pescatore, Mackenzie Stuart, A. O'Keeffe, G. Bosco og U. Everling,

generaladvokat: Sir Gordon Slynn
 justitssekretær: P. Heim

afsagt følgende

DOM

Sagsfremstilling

Sagens faktiske omstændigheder og retsforhandlingernes forløb samt parternes påstande, anbringender og argumenter kan sammenfattes således:

I — Faktiske omstændigheder og skriftveksling

1. Razzouk og Beydoun er begge enkemænd. Razzouk er forsker ved

Université Catholique de Louvain i Bruxelles, mens Beydoun, der har været pensioneret siden 1. august 1979, var specialist i det amerikanske marked for råvarer. Deres hustruer var begge tjenestemænd ved De europæiske Fællesskaber, fru Razzouk ved Europa-Parlamentet fra februar 1971 og ved Kommissionen fra marts 1971 og fru Beydoun først ved EKSF, derefter ved Kommissionen fra 1. august 1966. De var ind-

placeret henholdsvis i lønklasse LA 6, løntrin 4, og lønklasse B 5, løntrin 4. De afgik ved døden henholdsvis den 29. januar 1981 og den 21. juni 1980.

2. Den 3. april 1981 indgav Razzouk en ansøgning til Kommissionens formand om efter sin hustrus død at få tillagt den efterladtepension, som ifølge vedtægtens artikel 79 tilkommer enker efter tjenestemænd.

Den 3. juli 1981 svarede kontorchefen for »Administrative og økonomiske rettigheder« sagsøgeren, at »efter en grundig undersøgelse ... har administrationen ikke ment at kunne ... efterkomme Deres anmodning under de nugældende vedtægtsbestemmelser for pensionsordningen«.

Den 24. juli 1981 indgav sagsøgeren i henhold til vedtægtens artikel 90, stk. 2, klage til Kommissionen med krav om annullation af den ovennævnte afgørelse fra Kommissionens administration.

Ved skrivelse af 25. november 1981, som sagsøgeren modtog i anbefalet brev den 2. december 1981, underrettede kommissionsmedlem O'Kennedy sagsøgeren om, at Kommissionen ikke kunne efterkomme hans klage og følgelig fastholdt den ovennævnte afgørelse af 3. juli 1981.

Kommissionen begrundede i det væsentlige sin afgørelse således:

»Vedtægtens bestemmelser om pensionsordningen giver kun en enkemand efter en kvindelig tjenestemand ret til pension med de begrænsninger og på de betingelser, der er fastsat i artikel 23 i vedtægtens bilag VIII, og disse betingelser er ikke opfyldt i Deres tilfælde.

Kommissionen kan kun anvende den pågældende vedtægtsbestemmelse, som er fastsat af Rådet under udøvelse af dets institutionelle kompetence, som for-skriftsmæssigt er trådt i kraft og som har bindende virkning i alle institutionernes tjenestegrene. Den er navnlig bindende for Kommissionen, som i alle tilfælde ville overskride sin kompetence ved at tillægge Dem en enkemandspension i strid med vedtægtens bestemmelser, skønt det påhviler den at drage omsorg for gennemførelsen af de bestemmelser, der træffes af institutionerne (jfr. navnlig EØF-traktatens artikel 155).

Kommissionen har ganske vist i 1974 forelagt Rådet et forslag til revision af vedtægten gående ud på, at enkemænd og enker efter tjenestemænd med hensyn til efterladtepension skal have samme rettigheder. Dette forslag er imidlertid til dato ikke blevet efterkommet, og Kommissionen har ikke kompetence til at sætte sig ud over den på nuværende tidspunkt manglende vedtagelse af dens forslag, som den måtte gøre for at efterkomme Deres krav.

Hvad endelig angår Deres bemærkning vedrørende den praksis, der følges i forskellige internationale organisationer med hensyn til udbetaling af enkemandspension, som svarer til enkepensionen, bemærkes, at kun udtrykkelige vedtægtsbestemmelser i hvert enkelt tilfælde kan legitimere denne praksis, hvis den da eksisterer. Betingelserne for udbetaling af disse pensioner er tværtimod meget forskellige fra bestemmelserne i vedtægten for tjenestemænd i Fællesskaberne vedrørende enkepension«.

Den 16. juli 1980 indgav Beydoun ansøgning til den kompetente kontorchef om efterladtepension i henhold til de gældende bestemmelser i vedtægten og fremhævede bl.a. sine egne ringe midler (under eksistensminimum) og henviste

ligeledes til sine helbredsmangler, som gjorde ham uarbejdsdygtig.

Den 12. august 1981 gav den assisterende kontorchef i den kompetente afdeling sagsøgeren afslag på hans ansøgning af 16. juli 1980 og meddelte, at artikel 23 i tjenstemandsvedtægtens bilag VIII efter Kommissionens opfattelse ikke kunne anvendes i hans tilfælde.

Den 9. september 1981 indgav sagsøgeren klage til Kommissionen i henhold til vedtægtens artikel 90, stk. 2, med krav om, at Kommissionens administrations ovennævnte afgørelse blev annulleret.

Ved skrivelse dateret den 9. marts 1982 underrettede medlem af Kommissionen O'Kennedy sagsøgeren om, at Kommissionen ikke havde kunnet efterkomme hans klage, hverken på baggrund af artikel 23 i vedtægtens bilag VIII eller på grundlag af en mere vidtgående opfattelse, hvorefter der skulle bestå en pensionsret i henhold til forbudet mod forskelsbehandling mellem kvinder og mænd, og bekræftede således udtrykkeligt den ovennævnte afgørelse fra Kommissionens tjenestegrene af 12. august 1981.

Kommissionen begrundede i det væsentlige sin afgørelse således:

»Vedtægtens bestemmelser om pensionsordningen giver kun en enkemand efter en kvindelig tjenestemand ret til pension med de begrænsninger og på de betingelser, der er fastsat i artikel 23 i vedtægtens bilag VIII. Disse betingelser er ikke opfyldt i Deres tilfælde.

— Dels var De ved Deres hustrus død i juni 1980 ikke uden egne midler, idet De fra 1. august 1979, da De fyldte 65 år, oppebar pension i henhold til den belgiske alderspensionsordning i forlængelse af Deres lønnede beskæftigelse i Belgien;

— dels er det ikke lægeligt bekræftet, at de helbredsmangler, som De har anført, er en helbredsmangel eller alvorlig sygdom, som ved Deres hustrus død gjorde Dem endeligt uarbejdsdygtig; det fremgår navnlig af Dr. Reubens attest af 8. 7. 1980, at De i flere år er blevet behandlet for periarthritis i venstre skulder; denne lidelse var dog ikke så alvorlig, at den hindrede Dem i enhver erhvervsvirksomhed, før De blev pensioneret; der blev udbetalt Dem løn i 1978 og 1979.

Kommissionen kan kun anvende den pågældende vedtægtsbestemmelse, som er fastsat af Rådet under udøvelse af dets institutionelle kompetence, som forskriftsmæssigt er trådt i kraft, og som har bindende virkning i alle institutionernes tjenestegrene. Den er navnlig bindende for Kommissionen, som i alle tilfælde ville overskride sin kompetence ved at tillægge Dem en enkemandspension i strid med vedtægtens bestemmelser, skønt det påhviler den at drage omsorg for gennemførelsen af de bestemmelser, som træffes af institutionerne (jfr. bl.a. EØF-traktatens 155).

Kommissionen har ganske vist i 1974 forelagt Rådet et forslag til revision af vedtægten gående ud på, at enkemænd og enker efter tjenestemænd med hensyn til efterladtepension skal have samme rettigheder. Dette forslag er imidlertid til dato ikke blevet efterkommet, og Kommissionen har ikke kompetence til at sætte sig ud over den på nuværende tidspunkt manglende vedtagelse af dens forslag, som den måtte gøre for at imødekomme Deres krav.

4. Efter Kommissionens afslag på at efterkomme Razzouk's og Beydoun's krav anlagde disse nærværende sager, som er registreret på Domstolens justitskontor henholdsvis den 22. februar og den 2. april 1982.

5. Ved kendelse af 3. december 1982 har Domstolen (anden afdeling) forenet de to sager med henblik på den mundtlige forhandling og domsafsigelsen. Ved kendelse af 14. juli 1983 har afdelingen henvist sagen til den samlede Domstol.

6. På grundlag af den refererende dommers rapport og efter at have hørt generaladvokaten har Domstolen besluttet at indlede den mundtlige forhandling uden forudgående bevisførelse. Domstolen har imidlertid opfordret parterne til skriftligt at give oplysninger om den administrative procedure, der fulgte efter Beydoun's ansøgning af 16. juli 1980, navnlig om den korrespondance og de drøftelser, som denne ansøgning gav anledning til før det udtrykkelige afslag af 12. august 1981.

II — Parternes påstande

Parterne har nedlagt følgende påstande:

A — in den af Razzouk anlagte sag (sag 75/82) statueres det, at Kommissionen er forpligtet til:

- at annullere sin afgørelse af 25. november 1981, som Razzouk modtog i anbefalet brev den 2. december 1981, og hvori han blev nægtet ret til enkemandspension;

- at tillægge Chehab Razzouk ret til enkemandspension som følge af, at hans hustru Christiane Razzouk, født van Campenhout, der var tjenestemand ved Kommissionen, afgik ved døden den 29. januar 1981, og til at tillægge den i ægteskabet Razzouk fødte søn Michel ret til børnepension med virkning fra 1. maj 1981;

- at betale sagsøgeren morarenter 9 % med virkning fra 1. maj 1981;

- subsidiært: at udbetale sagsøgeren modværdien af de pensionsbidrag, som fru Razzouk har indbetalt i henhold til tjenestemandsvedtægtens artikel 83, mens hun arbejdede inden for de europæiske institutioner;

- at betale sagsøgerens sagsomkostninger;

B — i den af Beydoun anlagte sag (sag 117/83) statueres det, at Kommissionen er forpligtet til:

- at annullere sin afgørelse af 9. marts 1982, som Beydoun modtog den 15. marts 1982, og hvorved han blev nægtet ret til enkemandspension, samt Kommissionens tjenestegrenes afgørelse af 12. august 1981;

- at tillægge Abbas Beydoun ret til enkemandspension som følge af, at hans hustru Marie Pauline Beydoun, født Langen, der var tjenestemand ved Kommissionen, afgik ved døden den 21. juni 1980, med virkning fra 1. oktober 1980;

- at betale sagsøgeren morarenter 9 % med virkning fra 1. oktober 1980;
- subsidiært: at tillægge sagsøgeren ret til pension i henhold til artikel 23 i vedtægtens bilag VIII med virkning fra samme dato;
- mere subsidiært: at betale sagsøgeren modværdien af de pensionsbidrag, som fru Beydoun har indbetalt i henhold til tjenestemandsvedtægtens artikel 83, mens hun arbejdede inden for De europæiske Fællesskabers institutioner;
- at betale sagsøgerens sagsomkostninger.

Kommissionen har nedlagt følgende påstande:

A — i den af Razzouk anlagte sag:

- vedrørende formaliteten: det statueres, at kravet om udbetaling af en børnepension til sagsøgerens søn Michel Razzouk er uden genstand; det subsidiære krav om udbetaling af de pensionsbidrag, der er indbetalt af den førstafdøde hustru, afvises, og i øvrigt tages det ad notam, at sagsøgte henholder sig til Domstolens afgørelse;
- vedrørende realiteten: med hensyn til den principale påstand om tilkendelse af en efterladtepension forkastes anbringendet vedrørende tilsættelse af EØF-traktatens artikel 119, og med hensyn til

det andet anbringende vedrørende princippet om forbud mod forskelsbehandling på grundlag af køn gives der — hvis Domstolen kommer til det resultat, at de anfægtede individuelle afgørelser ikke har lovhjemmel — Fællesskabets kompetente institutioner en frist med henblik på at gøre det muligt for dem at træffe alle hensigtsmæssige foranstaltninger, der kan fjerne enhver forskelsbehandling på grundlag af køn, som vedtægtens bestemmelser om efterladtepension for tjenestemænd og øvrige ansatte i De europæiske Fællesskaber måtte være behæftet med;

- sagsøgerens krav om morarenter, som i øvrigt først kan bestå fra datoen for den i henhold til vedtægtens artikel 90, stk. 2, indgivne klage, tages ikke til følge;

- det subsidiære krav om udbetaling af de af sagsøgerens afdøde hustru indbetalte pensionsbidrag tages ikke til følge, hvis dette krav antages til realitetsbehandling;

- der træffes afgørelse om sagens omkostninger i henhold til gældende bestemmelser;

B — i den af Beydoun anlagte sag:

- principalt: sagen afvises i det hele;
- meget subsidiært med hensyn til realiteten: vedrørende den principale påstand om udbetaling af en efterladtepension svarende til den, som enken

efter en tjenestemand ville have oppebåret, forkastes anbringendet om tilsidesættelse af EØF-traktatens artikel 119, og med hensyn til det andet anbringende om forbudet mod forskelsbehandling på grundlag af køn gives der — såfremt Domstolen kommer til det resultat, at de anfægtede individuelle beslutninger er uden lovhjemmel — Fællesskabets kompetente institutioner en frist med henblik på at gøre det muligt for dem at træffe alle egnede foranstaltninger til at fjerne enhver forskelsbehandling på grundlag af køn, som vedtægtens efterladte pensionsordning for tjenestemænd og andre ansatte i De europæiske Fællesskaber måtte være behæftet med;

- mere subsidiært: frifindelse for den subsidiære påstand om udbetaling af en efterladte pension i henhold til artikel 23 i vedtægtens bilag VIII;
- mest subsidiært: frifindelse for den subsidiære påstand om udbetaling af de pensionsbidrag, som sagsøgerens afdøde hustru har indbetalt, såfremt denne påstand antages til realitetsbehandling;
- under alle omstændigheder frifindelse for påstanden om betaling af morarenter, som i øvrigt først kan være forfaldne fra datoen for den i henhold til vedtægtens artikel 90, stk. 2, indgivne klage;
- der træffes afgørelse om sagsomkostningerne i henhold til gældende bestemmelser.

III — Parternes anbringender og argumenter

A — Formaliteten

1. Sag 75/82

Med hensyn til påstanden om udbetaling af en børnepension til Michel Razzouk har *Kommissionen* i sit svarskrift gjort gældende, at den er uden genstand, da sagsøgeren har fået udbetalt den pågældende pension fra 1. maj 1981. I sin duplik har *Kommissionen* bemærket, at sagsøgeren ikke har bestridt denne indledende bemærkning fra *Kommissionens* side.

Kommissionen er af den opfattelse, at sagsøgeren ved at anfægte afgørelsen af 25. november 1981, som er et udtrykkeligt afslag på den klage, sagsøgeren har indgivet i henhold til vedtægtens artikel 90, stk. 2, over afgørelsen af 3. juli 1981 om afslag på hans ansøgning af 3. april 1981 om udbetaling af efterladtepension ved hans hustrus død, har anfægtet en akt, som ikke i sig selv er anfægtelig. På dette punkt henviser *Kommissionen* til Domstolens domme af 28. maj 1980 (Kuhner, sagerne 33 og 75/79, Sml., s. 1677) og af 9. december 1982 (Plug, sag 191/81, Sml., s. 4229).

Kommissionen har imidlertid bemærket, at Domstolen ved andre lejligheder har vist sig mere liberal, idet den har antaget, at det væsentlige var, at klagen var indgivet og sagen anlagt inden for de foreskrevne frister, som det er tilfældet her. Domstolen har dermed accepteret, at et søgsmål, der formelt er rettet mod afslaget på klagen, kan fortolkes således, at det ligeledes er rettet mod den afgørelse, som er genstand for klagen. *Kommissionen* har herved nævnt Domstolens dom af 21. maj 1981 (Morbelli, sag 156/80, Sml., s. 1357) og generalad-

vokatens forslag til afgørelse i sagerne
Gérin (sag 806/79, Sml. 1980, s. 3531)
og Suss (sag 186/80, Sml. 1981, s. 2058).

Kommissionen har ikke draget endelige slutninger af de foregående betragtninger om formaliteten, men bemærker, at den snarere er tilbøjelig til at fortolke søgsmålet således, at det implicit er rettet mod dens oprindelige afgørelse.

Endelig har Kommissionen bemærket, at den subsidiære påstand om udbetaling af de pensionsbidrag, som sagsøgerens hustru har indbetalt under sin ansættelse, er en ny påstand, som ikke har været genstand for en klage forud for sagens anlæg. Kommissionen har henvist til dommene af 9. marts 1978 (Herpels, sag 54/77, Sml., s. 585) og af 20. november 1980 (Gérin, sag 806/79, Sml. 1980, s. 3515), hvor Domstolen har vist sig særlig liberal, og Kommissionen har konkluderet, at mens den på forhånd er tilbøjelig til at mene, at Razzouk's søgsmål bør antages til realitetsbehandling, henholder den sig til Domstolens afgørelse.

Sagsøgeren har anført, at hans påstand om annullation af Kommissionens afgørelse af 25. november 1981 indebærer en annullation af afgørelsen af 3. juli 1981, da den første afgørelse udtrykkeligt bekræftede den anden.

Påstanden om udbetaling af pensionsbidragene er ifølge sagsøgeren ikke en ny påstand, men modstykket til de pensionsrettigheder, som den principale påstand omhandler. Hvis Domstolen ikke tilkender sagsøgeren enkemandspension, vil Kommissionen blive beriget uden grund, hvilket det vil være normalt subsidiært at kompensere.

2. Sag 117/82 (Beydoun)

Kommissionen mener, at dette søgsmål bør afvises, da sagsøgeren skulle have indgivet klage til ansættelsesmyndigheden over den stiliende afgørelse om at afslå hans ansøgning om efterladtepension af 16. juli 1980, som blev truffet den 16. november 1980, før den 17. februar 1981. Sagsøgeren indgav imidlertid først sin klage efter det udtrykkelige afslag af 12. august 1981 den 9. september 1981. Det udtrykkelige afslag var blot en bekræftelse af det stiliende afslag af 16. november 1980 og kunne ikke give sagsøgeren en ny klagefrist, så meget mindre, som fristerne er ufravigelige (se Domstolens dom af 8. 5. 1973, Gunnella, sag 33/72, Sml., s. 475).

Når den principale påstand må afvises, medfører det, at den subsidiære påstand om udbetaling af de pensionsbidrag, der er indbetalt af sagsøgerens hustru i hendes levetid, ligeledes må afvises.

Sagsøgeren har bestridt, at sagen må afvises, og han har i sin replik fremhævet, at hans ansøgning af 16. juli 1980 blev fulgt af en lang korrespondance samt af flere samtaler mellem ham og Kommissionens tjenestegrene. Desuden har hans ansøgning været genstand for forhandlinger mellem Kommissionens tjenestegrene og andre institutioners tjenestegrene inden for rammerne af de administrative chefers forberedende udvalg med henblik på at finde en passende løsning i hans tilfælde. Under disse drøftelser har der generelt været en overvejende positiv og konstruktiv stemning for at komme ham til hjælp. Som svar på et spørgsmål til parterne fra Domstolen har Beydoun i øvrigt bemærket, at Kommissionens kompetente tjenestegrene, trods de talrige samtaler, som

fandt sted mellem november 1980 og juni 1981, aldrig har meddelt ham det stiltende afslag på hans ansøgning, som Kommissionen hævder i sin duplik.

På denne baggrund må sagsøgerens ansøgning anses for en ansøgning i den i vedtægtens artikel 1, stk. 1, forudsatte betydning. Selv om denne bestemmelse efter sin ordlyd alene angår tjenestemænd, må den ved analogi fortolkes således, at den også omfatter hans personlige tilfælde. Kommissionens svar af 12. august 1981 er følgelig søgsmålets eneste grundlag, som opfylder de i artikel 91, stk. 2, opstillede krav.

Kommissionen har i sin duplik fastholdt, at de administrative chefers forberedende udvalg og derefter de administrative chefer på Kommissionens initiativ har fået forelagt et generelt spørgsmål om fortolkningen af artikel 23, stk. 1, i vedtægtens bilag VIII, nærmere bestemt om fortolkningen af ordene »råder ... ikke over egne indtægter« samt af begrebet helbredsmangel. Udvalget var af den opfattelse, at den pågældende bestemmelse ikke finder anvendelse på den enkemand efter en tjenestemand, som i en alder af 66 år på tidspunktet for sin hustrus død rammes af en helbredsmangel og kun råder over beskedne midler, fordi begrebet helbredsmangel, således som det tages i betragtning i denne artikel, sigter til invaliditet, der forhindrer den pågældende i at udøve lønnet beskæftigelse, men ikke en helbredsmangel, der skyldes alder, og fordi den pågældende i en alder af 66 år ikke længere står til rådighed for arbejdsmarkedet.

I øvrigt forstår Kommissionen ikke, hvorfor sagsøgeren hævder, at hans ansøgning om pension af 16. juli 1980 må anses for en ansøgning i den i vedtægtens artikel 25, stk. 1, forudsatte betydning. Selv hvis denne subsumption

var rigtig, gør det efter Kommissionens mening ingen forskel for sagens formål; en sådan subsumption ville ikke ændre procedurereglerne, og den ændrer intet i, at sagsøgeren skulle have indgivet klage til ansættelsesmyndigheden før den 17. februar 1981. Kommissionen fastholder derfor, at Beydoun's søgsmål må afvises.

B — Sagens realitet

1. Anbringender, der er påberåbt af begge sagsøgerne

Sagsøgernes første anbringende støttes på traktatens artikel 119 og tjenestemandsvedtægtens artikel 79 samt princippet om ligebehandling. Ifølge sagsøgerne skal vedtægtens artikel 79, hvorefter en tjenestemands eller forhenværende tjenestemands enke i henhold til de i kapitel 4 i bilag VIII fastsatte betingelser er berettiget til efterladtepension, fortolkes i overensstemmelse med såvel principperne i traktatens artikel 119, som er bekræftet i Domstolens praksis, som i overensstemmelse med det generelle forbud mod forskelsbehandling. I henhold til disse principper skal alle personer, der er omfattet af vedtægten, hvad enten de er tjenestemænd eller ej, behandles på samme måde, når de befinder sig i samme situation, idet kønsforskellen ikke må føre til forskellig behandling.

Det påhviler Kommissionen at påse, at fællesskabsbestemmelserne bliver anvendt i overensstemmelse med de ovenfor nævnte principper. Så meget desto mere påhviler det den i det foreliggende tilfælde selv at anvende de pågældende bestemmelser i overensstemmelse med de samme principper og i givet fald under anvendelse af en udvidende eller analog fortolkning. Hvis vedtægtens artikel 79

ikke kan fortolkes udvidende eller analogt, er den deri fastsatte begrænsning ugyldig og kan således ikke gøres gældende mod sagsøgerne.

En anvendelse af artikel 79, som begrænser retten til efterladtepension til enker, ville desuden betyde, at der blev indført forskelsbehandling over for kvindelige tjenestemænd. Disse ville blive pålagt en langt større bidragsbyrde, for så vidt angår de forsikrede ydelser, end mandlige tjenestemænd. Denne opkrævning af samme bidrag for forskellige ydelser er en forskelsbehandling, hvad enten pensionsordningen hviler på indbetaling af bidrag eller på princippet om kapitalisering.

Endelig har sagsøgerne fremhævet, at efterladtepensionen ikke er en ydelse, som skal sikre personer, som ikke har andre indtægtskilder, en indtægt, men er afledt af en ret, som er tillagt de efterlevende, og som er begrundet i tjenestemandens faglige virksomhed i Fællesskabets tjeneste. Ikke blot er begrundelsen til vedtægten tavs med hensyn til denne pensions påståede understøttelsesformål, men den omstændighed, at det er foreskrevet, at denne ydes uden hensyn til de økonomiske, sociale eller erhvervsmæssige forhold, udelukker et sådant formål.

Kommissionen har i sit svarskrift bemærket, at sagsøgerne med urette hævder, at traktatens artikel 119, som fastslår princippet om ligeløn mellem mandlige og kvindelige arbejdstagere for samme arbejde, ligeledes finder anvendelse på afdøde tjenestemænds ydelsesberettigede pårørendes efterladtepensioner.

Den har herved henvist til dommene af 15. juni 1978 og 25. maj 1971 (Defrenne, henholdsvis sag 149/77, Sml., s. 1365 og sag 80/70, Sml. 1971, s. 109), og den har fremhævet, at spørgsmål vedrørende social tryghed netop figurerer blandt de i traktatens artikel 118 opregnede punkter. Med hensyn til disse spørgsmål, navnlig vedrørende pensions- og efterladtepensionsordningerne, er afskaffelse af forskelsbehandling på grundlag af arbejdstagernes køn et mål, der skal nås. I øvrigt er ydelser til efterladte ifølge Kommissionen heller ikke nævnt i Rådets direktiv af 19. december 1978 om gradvis gennemførelse af princippet om ligebehandling af mænd og kvinder med hensyn til social sikring.

Kommissionen har imødegået sagsøgernes henvisning til Domstolens dom af 9. februar 1982 (sag 12/81, Garland, Sml., s. 359), fordi generaladvokatens forslag til afgørelse i denne sag viser, at resultatet i denne dom ikke indeholder noget nyt i forhold til de domme, som Domstolen tidligere har afsagt i denne sammenhæng. Den nævnte dom står navnlig ikke i modsætning til dommen af 25. maj 1971, Defrenne, hvorefter alderspension ikke er omfattet i begrebet løn, således som dette er defineret i artikel 119.

I det foreliggende tilfælde udbetales de pensioner, som De europæiske Fællesskaber yder deres tjenestemænd og disses ydelsesberettigede pårørende, desuden i henhold til en vedtægt. De udbetales, alene fordi tjenestemændene opfylder de i vedtægten stillede betingelser for udbetaling af ydelsen. På dette grundlag kan en manglende proportionalitet mellem pensionerne og bidragene ikke anses for at være et udtryk for forskelsbehandling. På dette punkt har Kommissionen henvist til generaladvokatens

forslag til afgørelse i sagerne Grogan, De Pascale og Curtis (sagerne 127, 164 og 167/80, Sml. 1982, s. 886).

stridt Kommissionens argumentation, hvorefter denne artikel ikke finder anvendelse.

Endelig er vedtægtens efterladte pensionsordning også i meget vidt omfang i overensstemmelse med sociale hensyn, idet den har til formål at sikre en anstændig »efterlevende« for den afdøde tjenstemands ægtefælle, som for en efterlevende enkes vedkommende formodes ikke at råde over tilstrækkelige midler hertil, eller som for enkemænds vedkommende har bevist, at han ikke råder over sådanne midler.

Sagsøgerne har i deres replik gjort gældende, at Kommissionen med urette er gået ud fra, at sagsøgerne ønsker artikel 119 anvendt på deres personlige tilfælde, og de har fremhævet, at de i stævningen anvender ordene »i overensstemmelse med de ved EØF-traktatens 119 fastsatte principper . . .«. Disse principper går ud på at sikre ligebehandling mellem mænd og kvinder, og i stævningen kræves der hverken mere eller mindre. Det er ikke udelukket, at de principper, der er fastsat for de nævnte forhold, samt for andre, der let kan sidestilles med disse, vil blive konkretiseret yderligere. Domstolen kan derfor anvende dem som egnet grundlag for at træffe bestemmelse om ligheden mellem Det europæiske økonomiske Fællesskabs mandlige og kvindelige tjenstemænd på pensionsområdet. Det er på samme tid et passende bidrag til de retsregler, der gælder for De europæiske Fællesskabers ansatte.

Kommissionen har i sin duplik taget ad notam, at sagsøgerne ikke til støtte for deres krav påberåber sig artikel 119, og den har konstateret, at de ikke har be-

Sagsøgernes andet anbringende støttes på en fortolkning baseret på princippet om ligebehandling af mænd og kvinder. Kommissionen har her undladt at iagttage de retningslinjer, som Domstolen har givet institutionerne for fortolkningen af vedtægtens bestemmelser, når der er tale om at tilpasse disse til faktiske eller retlige forhold samt til økonomiske forhold, når der ved første øjekast er en manglende sammenhæng mellem disse forhold og de formål, som lovgiver nøje har afvejet og tilsigtet. På dette punkt har sagsøgerne henvist til dommen af 31. maj 1979 (Newth, sag 156/78, Sml., s. 1941), hvori Domstolen fastslog, at en artikel skal fortolkes således, at såfremt dens anvendelse kan medføre en krænkelse af en retsregel af højere gyldighed, har Kommissionen for at undgå en sådan retsvirkning pligt til ikke at anvende den.

Navnlig på grundlag af Kommissionens eget forslag af 13. juni 1974 (EFT C 88, s. 25), som har til formål udtrykkeligt at indføre ret til enkemandspension i vedtægten, har de nævnte retningslinjer et positivt resultat for sagsøgernes søgsmål. Denne omstændighed berettiger kravet om udbetaling af rente på 9 % fra 1. maj 1981, den potentielle begyndelsesdato for sagsøgeren Razzouk's ret til pension, såvel for ham selv som for hans søn Michel, og fra 1. oktober 1980 for sagsøgeren Beydoun's vedkommende.

Sagsøgerne har endvidere henvist til den nævnte Garland-dom (præmis 11) om ligeløn for mænd og kvinder, som ifølge sagsøgerne styrker den ovennævnte argumentation.

Endelig har sagsøgerne anført, at Domstolen i denne dom under henvisning til dommen af 31. marts 1981 (sag 96/80, Jenkins, Sml., s. 911, præmis 17) har kendt for ret, at artikel 119 finder direkte anvendelse på alle former for forskelsbehandling, som kan konstateres allerede ved hjælp af kriterierne samme arbejde og ligeløn. Disse betragtninger må i sig selv, med de nødvendige ændringer, sikre sagsøgerne ret til pension.

Kommissionen har i sit svarskrift anført, at spørgsmålet om anvendeligheden af det generelle princip om kønnenes ligestilling er yderst vanskeligt. Til begrundelse for de nuværende bestemmelser i vedtægten på dette punkt kunne man henvise til den objektive forskel i den faktiske situation, som en enkemand, henholdsvis en enke efter en tjenestemand, befinder sig i. På nuværende tidspunkt stammer familiens indtægter i det væsentlige fra mandens arbejde, således at enken ved dennes død risikerer at befinde sig i en vanskelig økonomisk situation.

Mod dette argument kan det fremføres, at en enke efter ændringen af vedtægten i 1972 kan oppebære en efterladtepension, samtidig med at hun får udbetalt løn af De europæiske institutioner. Efterladtepensionen har følgende hybrid karakter, idet den ikke kun har karakter af forsørgelse (hvortil navnlig knytter sig dens bortfald i tilfælde af indgåelse af nyt ægteskab), men den bliver ligeledes en økonomisk fordel, som er forbundet med den førstafdøde ægtefælles ansættelse i Fællesskaberne, og som er uafhængig af den efterlevendes indtægter. I vedtægtens nuværende ordning er der en indre uoverensstemmelse.

Desuden er den traditionelle opfattelse af familien og af kvindens plads i denne og i samfundet ved at ændres, således at enhver forskelsbehandling på grundlag af køn i lovgivningen anses for uberettiget, hvilket i det foreliggende tilfælde betyder, at efterladtepensionsordningen er et udtryk for forskelsbehandling, fordi den ikke sikrer enkemænd og enker efter tjenestemænd i De europæiske Fællesskaber samme fordele.

Det er denne strengt egalitære opfattelse, som har foranlediget Kommissionen til den 13. juni 1974 at foreslå Rådet, at der i vedtægtens afsnit V efter artikel 79 indsættes en ny artikel 79a, hvorefter bestemmelserne i artikel 79 anvendes med de nødvendige ændringer på enkemanden efter en tjenestemand eller efter en tidligere tjenestemand. Dette forslag blev tiltrådt af Europa-Parlamentet (EFT C 140, 1974, s. 20). I to beslutninger opretholdt Parlamentet derefter sin udtalelse af 13. november 1974 (se beslutningerne af 18. 1. 1980 om forslaget til en forordning om ændring af vedtægten for tjenestemænd samt ansættelsesvilkårene for de øvrige ansatte, EFT C 34, s. 56, og af 10. 4. 1981 om særlige og midlertidige foranstaltninger som følge af Grækenlands tiltrædelse, EFT C 101, s. 104). Endelig vedtog Parlamentet under vedtagelse af budgettet for 1982 ved anden behandling den 17. december 1981 ændringsforslag nr. 177, som skulle gøre det muligt, at den bevilling, der var bestemt til dækning af efterladtepension til enker efter tjenestemænd, også kunne anvendes til dækning af efterladtepension til enkemænd (EFT C 11, siderne 56 og 121).

Rådets stillingtagen til Kommissionens forslag er mere nuanceret. Selv om det

har udtalt, at det ligger det på sinde at overholde princippet om ligebehandling af mænd og kvinder på tjenstemandsvedtægts område, mener det, at overholdelsen af dette princip med hensyn til efterladtepensioner rejser komplicerede problemer, og at det i den givne sociale sammenhæng er tvivlsomt, om de for enker gældende bestemmelser uden videre kan udvides til også at omfatte enkemænd.

Det generelle forbud mod forskelsbehandling mellem mænd og kvinder har i medlemsstaternes sociallovgivning udviklet sig under indflydelse af fællesskabsretten. På det nuværende udviklingstrin er forskelsbehandling af kønnene i medlemsstaternes bestemmelser om ydelser til efterladte ikke en overtrædelse af artikel 119 og er ikke i strid med fællesskabsretten, som det fremgår af den ovennævnte Defrenne-dom, sag 149/77.

Kommissionen er imidlertid i tvivl om, hvorvidt det af den omstændighed, at forskelsbehandling på grundlag af køn med hensyn til efterladtepension, som består i medlemsstaternes nationale retsorden, ikke for tiden kan anses for at være i strid med fællesskabsretten, nødvendigvis følger, at den samme forskelsbehandling i vedtægten og bestemmelserne for øvrige ansatte ikke kan anses for at være i strid med, ikke traktatens sociale bestemmelser, men overholdelsen af de grundrettigheder, som Domstolen allerede gentagne gange har fastslået udgør en del af de almindelige fællesskabsretlige principper, som den har til opgave at værne om. Kommissionen har herved til støtte for sin opfattelse henvist til dommene af 7. juni 1972 (Sabbatini-Bertoni, sag 20/71, Sml., s. 95) og af 20. februar 1975 (Airola, sag 21/74, Sml., s. 221).

Omvendt spørger den, om denne forskelsbehandling ikke skal afskaffes progressivt efter samme tidsplan som følge af de direktiver, som er udstedt vedrørende de i traktatens artikel 118 omregnede opregnede områder. Dette er i det mindste tvivlsomt.

I den nuværende situation og uden for så vidt at overse, at vedtægten ifølge Domstolen skal fortolkes i overensstemmelse med en højere retsregel, som det fremgår af de ovennævnte Airola- og Newth-domme og af dommen af 20. februar 1975 (Van den Broeck, sag 37/74, Sml., s. 235), føler Kommissionen sig foranlediget til at anvende bestemmelserne, som de foreligger. Denne adfærd fra Kommissionens side er så meget desto mere berettiget, som bestemmelserne er så klare, at de ikke kan give stof til fortolkning, og de har i øvrigt ikke givet anledning til en retlig konstatering af, at de er ulovlige.

For det tilfælde, at Domstolen kommer til det resultat, at bestemmelserne savner hjemmel, har Kommissionen endelig anmodet Domstolen om at opfordre de kompetente institutioner til inden for en af Domstolen fastsat frist at træffe de foranstaltninger, som de anser for nødvendige for at fjerne enhver forskelsbehandling på grundlag af køn i vedtægts efterladtepensionsordning for tjenestemænd og øvrige ansatte i De europæiske Fællesskaber.

Sagsøgerne har i replikken givet en oversigt over retsudviklingen i medlemsstaterne samt uden for disse stater. Således har der i *Belgien* siden 1976 været be-

stemmelser, der opfylder kravene om lighed mellem mænd og kvinder, for parlamentsmedlemmer. I *Italien* er det ved forfatningsdomstolens dom af 25. januar 1980 fastslået, at en klausul, hvorefter der kun skulle udbetales pension til en enkemand efter en tjenestemand på særlige betingelser, og som lignede artikel 23 i vedtægtens bilag VIII, var forfatningsstridig. I *Irland* har Labour Court den 7. maj 1979 afsagt kendelse, hvorefter den anerkendes ret til efterladtepension på lige fod for kvindelige og mandlige parlamentsmedlemmer. I pensionssystemet i *De forenede Nationer* har princippet om ligebehandling af mænd og kvinder været fuldt ud indført siden 1975. *De forenede Staters* højesteret har ved dom af 29. april 1980 fastslået, at en bestemmelse, der lignede artikel 23 i vedtægtens bilag VIII, var forfatningsstridig.

Kommissionen har i duplikken heroverfor anført, at i *Belgien* er den af sagsøgerne påberåbte lighed hverken baseret på lov eller kongelig anordning, men på et reglement for Caisse de retraite des sénateurs. I *Italien* findes bestemmelserne om lighed med hensyn til efterladtepension i lov nr. 908 af 9. december 1977. Med hensyn til *Irland* bemærker Kommissionen, at »Department of the public services« har besluttet at udvide den bestående efterladtepensionsordning for enker efter tjenestemænd til enkemænd efter tjenestemænd og på samme betingelser.

Endvidere har Kommissionen vedlagt duplikken en tabel med en sammenfattende oversigt over situationen i medlemsstaterne den 1. september 1982. Det kan her konstateres, at der i fire medlemsstater er indført fuldstændig lighed mellem enkemænd og enker efter tjenestemænd. I to medlemsstater har

enkemænd efter tjenestemænd ikke på nuværende tidspunkt ret til efterladtepension. I to andre medlemsstater anerkendes ret til efterladtepension for enkemænd, men på visse snævre betingelser, især med hensyn til modtagerens trangssituation. I én medlemsstat findes der ingen offentligretlig efterladtepensionsordning for tjenestemænds ydelsesberetigede pårørende. Endelig har enkemænd efter tjenestemænd i endnu en anden medlemsstat ret til en overførselspension ud fra almindelige retsgrundsætninger; denne ret suspenderes imidlertid, når der er et barn, der har ret til pension, og pensionen opsættes indtil den normale pensionsalder (60 år), medmindre den pågældende ikke er arbejdsdygtig.

Herudover har Kommissionen begrænset sig til at gentage, at spørgsmålet efter dens mening må reguleres ad lovgivningsvejen, og dens alvorligste tvivl skyldes den modsætning, som efter Kommissionens mening vil følge af en umiddelbar anvendelse af ens pensionsordninger for enker og enkemænd i institutionerne, mens manglen på tilsvarende ens ordninger i medlemsstaterne for øjeblikket ikke kan anses for stridende mod fællesskabsretten.

2. Det anbringende; som alene er fremført af sagsøgeren Beydoun

Beydoun har som anbringende hævdet, at artikel 23 i vedtægtens bilag VIII er foltolket fejlagtigt. *Sagsøgeren* har herved anført, at den betingelse, at ansøgeren ikke råder over egne indtægter, skal forstås således, at der skal være tale om egne indtægter, der en passende, hvilket klart ikke er tilfældet for de beløb, som han modtager som belgisk pension, der i øjeblikket andrager 9 187 BFR, og i

form af en tysk enkemandspension, der i øjeblikket andrager 299,80 DM. Fortolkningen af artikel 23 skal på dette punkt være i overensstemmelse med de bestemmelser om egne indtægter, der er gældende på andre områder, navnlig vedrørende børnetilskud. Hvad angår den helbredsmangel eller alvorlige sygdom, som ansøgeren skal være ramt af i henhold til den anden betingelse, har Kommissionen begået et fejlskøn, og der findes intet retligt grundlag for dens opfattelse, hvorefter sagsøgerens alvorlige sygdom, der er erkendt som sådan af Kommissionen selv, er uden betydning i betragtning af, at sagsøgeren blev pensioneret den 1. august 1979, altså før hans hustrus død.

Kommissionen har bestridt sagsøgerens anbringende om størrelsen af hans egne midler, som ifølge Kommissionen udgør en månedlig indtægt på 15 000 BFR. Desuden har sagsøgeren ikke godtgjort, at han »ved sin hustrus død« er blevet ramt af en alvorlig sygdom, der har gjort ham endeligt uarbejdsdygtig. Med hensyn til Beydoun's pensionering er denne sket før hans hustrus død og alene på grund af alder (idet sagsøgeren fyldte 65 år) og ikke på grund af hans sygdom (periarthritis i skulderleddet) som sagsøgeren ifølge Kommissionen har lidt af i flere år, uden at det har forhindret ham i at arbejde, indtil han gik på pension.

3. Kravet om morarenter

I svarskriftet har *Kommissionen* bestridt kravet om renter på 9 % pro anno og fremhævet, at sådanne morarenter er en form for erstatning, som kun kan tilkendes i tilfælde af culpøs forsinkelse med betalingen af ubestrideligt forfaldne

beløb. Desuden er Kommissionens gode tro i et spørgsmål, der er så vanskeligt som det spørgsmål, der er rejst i de foreliggende sager, til hinder for, at den bliver dømt til at betale erstatning (se den førnævnte Airola-dom).

Med hensyn til de af sagsøgerne krævede renter har Kommissionen under henvisning til generaladvokatens forslag til afgørelse i Garganese-sagen (sag 185/80, Sml. 1981, ss. 1803 og 1804) anført, at bortset fra undtagelsestilfælde kan der i princippet først tilkendes morarenter fra den dag, der indgives klage i henhold til vedtægtens artikel 90, stk. 2, hver gang en manglende udbetaling af et forfaldent beløb skyldes en simpel fejl i anvendelsen af vedtægten. I det foreliggende tilfælde kan der til skade for Kommissionen først være forfaldet morarenter fra 1. oktober 1980 i Beydoun's tilfælde og fra 24. juni 1981 i Razzouk's tilfælde.

I duplikken har Kommissionen bemærket, at sagsøgerne, som er blevet opfordret til at forelægge den dokumentation til støtte for den krævede rentesats, ikke har fremført noget argument, der kan berettige, at denne sats fastsættes til 9 %, og at de i øvrigt i deres replik har begrænset sig til at anmode Domstolen om at fastsætte en rentesats svarende til, hvad der er økonomisk passende for de pågældende perioder.

4. Sagsøgernes subsidiaire krav om betaling af modværdien af de pensionsbidrag, der er indbetalt af deres afdøde hustruer i henhold til vedtægtens artikel 83, mens de var ansat ved de europæiske institutioner

I svarskriftet har *Kommissionen* først bestridt, at dette krav kan antages til

realitetsbehandling. Den har herved gjort gældende, at bidragene indbetales af tjenestemændene og ikke af deres ydelsesberettigede pårørende; den kan derfor ikke se, med hvilken ret de sidstnævnte kræver tilbagebetaling af bidrag, som de ikke selv har indbetalt.

Subsidiært har Kommissionen påstået sig frifundet på dette punkt.

De pensioner, der udbetales af Fællesskaberne, er ikke baseret på bidrag, men på vedtægten, således at en manglende proportionalitet mellem pensionerne og bidragene ikke kan anses for et udslag af forskelsbehandling (se generaladvokatens ovennævnte forslag til afgørelse i sagerne Grogan m.fl. mod Kommissionen). Deraf følger bl.a., at når de i vedtægten fastsatte betingelser ikke er opfyldt, er bidragene indbetalt endeligt og kan ikke kræves tilbagebetalt, hverken af tjenestemanden eller af hans ydelsesberettigede pårørende. Der er i øvrigt ikke sket endelig indbetaling, da Razzouk's søn oppebærer en børnepension, som i øvrigt vil blive betydeligt nedsat hvis der skulle blive tildelt Razzouk en efterladtepension i henhold til vedtægtens artikel 80, stk. 3, i stedet for artikel 80, stk. 1.

I replikken har *sagsøgerne* bestridt Kommissionens opfattelse på dette punkt. De har navnlig fremhævet, at pensionsbidragene er en del af tjenestemandens løn, og at de skal og kan kræves tilbagebetalt af de ydelsesberettigede pårørende, når de ikke fører til udbetaling af en pension.

Kommissionen har i duplikken heroverfor anført, at tjenestemændenes bidrag er et bidrag til den samlede finansiering af den fælles pensionsordning. Hver enkelt tjenestemands bidrag individualiseres ikke på en særskilt konto for hver af dem. En tjenestemands bidrag til finansieringen af den samlede pensionsordning giver ikke automatisk denne ret til pension og end mindre ret til en pension af mindst samme størrelse som de indbetalte bidrags samlede beløb. Endelig har Kommissionen fremhævet, at under en ordning, der er baseret på social solidaritet, er der ikke nødvendigvis overensstemmelse mellem de indbetalte bidrag og de modtagne ydelser. Den har tilføjet, at de forskriftsmæssigt indeholdte bidrag i henhold til artikel 38 i vedtægtens bilag VIII ikke kan kræves tilbagebetalt.

IV — Mundtlig forhandling

I retsmødet den 10. januar 1984 har sagsøgerne Razzouk og Beydoun ved advokat D. Rogalla og Kommissionen ved R. Andersen bistået A. Pincherle afgivet mundtlige indlæg.

Under retsmødet har Kommissionens befuldmægtigede oplyst, at der for tiden hvert år dør ca. ti kvindelige, i Kommissionen ansatte tjenestemænd, som efterlader en ægtefælle. Det samlede antal enkemænd efter tjenestemænd er sandsynligvis omkring 50.

Generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse i retsmødet den 14. februar 1984.

Præmisser

- 1 Ved stævninger, indgivet til Domstolens justitskontor henholdsvis den 22. februar og den 2. april 1982, har Razzouk og Beydoun, der begge er enkemænd efter tjenestemænd, som var ansat ved Kommissionen for De europæiske Fællesskaber, anlagt sager, hvorunder der bl.a. er nedlagt påstand dels om annulation af afgørelserne af 25. november 1981 og 9. marts 1982, hvorved Kommissionen afviste de klager, som de havde indgivet over afgørelserne om at nægte dem ret til en efterladtepension, dels om at Kommissionen tilpligtes at tillægge dem enkemandspension, subsidiært at betale dem modværdien af de pensionsbidrag, der er indbetalt af deres respektive hustruer.

- 2 Med hensyn til Razzouk fremgår det af sagen, at han den 3. april 1981 efter sin hustrus død indgav en ansøgning til Kommissionens formand om den efterladtepension, som i henhold til tjenestemandsvedtægtens artikel 79 udbetales til enker efter tjenestemænd. Ved skrivelse af 3. juli 1981 meddelte kontorchefen for afdelingen »Administrative og økonomiske rettigheder« sagsøgeren, at administrationen under vedtægtens nugældende bestemmelser for pensionsordningen ikke mente at kunne efterkomme hans ansøgning. Den 24. juli 1981 indbragte sagsøgeren en klage for Kommissionen i henhold til vedtægtens artikel 90, stk. 2. Denne klage blev afvist ved skrivelse af 25. november 1981, hvori Kommissionen meddelte, at vedtægtens bestemmelser kun giver enkemænd ret til pension med de begrænsninger og på de betingelser, der er fastsat i artikel 23 i vedtægtens bilag VIII, og at disse betingelser ikke var opfyldt i sagsøgerens tilfælde. Kommissionen tilføjede, at skønt den i 1974 havde forelagt Rådet et forslag til revision af vedtægten, hvorefter enkemænd og enker efter tjenestemænd skulle have samme rettigheder, kunne den kun anvende den gældende vedtægtbestemmelse.

- 3 Beydoun indgav den 16. juli 1980 ansøgning til Kommissionen om efterladtepension i henhold til artikel 23 i vedtægtens bilag VIII og fremhævede heri bl.a., at hans egne indtægter var ringe, og at hans helbredsproblemer gjorde ham uarbejdsdygtig. Ved skrivelse af 12. august 1981 underrettede den assisterende kontorchef for den kompetente afdeling sagsøgeren om, at den nævnte artikel 23 ikke fandt anvendelse i hans tilfælde. Den 9. september 1981 indbragte sagsøgeren en klage for Kommissionen i henhold til vedtæg-

tens artikel 90, stk. 2. Denne klage blev afvist ved skrivelse af 9. marts 1982, som bortset fra redegørelsen for, hvorfor sagsøgeren ikke opfyldte betingelserne i artikel 23, er identisk med den afvisning, der blev tilsendt Razzouk den 25. november 1981.

- 4 Sagsøgerne har begge nedlagt påstand om annullation af afvisningerne af deres klager. De har desuden nedlagt påstand om, at Kommissionen tilpligtes at tildele dem enkemandspension på samme betingelser, som gælder for enker, og at betale dem morarenter heraf. Subsidiært har de nedlagt påstand om tilbagebetaling af modværdien af de pensionsbidrag, som deres hustruer har indbetalt i henhold til vedtægtens artikel 83, mens disse var ansat i de europæiske institutioner. Razzouk har desuden nedlagt påstand om at få tilkendt børnepension for sin søn, som er født i hans ægteskab med den afdøde tjenestemand, mens Beydoun subsidiært har påstået sig tildelt pension i henhold til artikel 23 i vedtægtens bilag VIII.

Formaliteten

Razzouk's søgsmål

- 5 Hvad angår påstanden om børnepension, har Kommissionen fremlagt en kopi af en afgørelse, hvorefter der tillægges sagsøgeren en sådan pension fra den i hans påstande angivne dato. Heraf følger, at denne påstand er blevet uden genstand, og at det ikke er nødvendigt at træffe afgørelse om denne del af søgsmålet.
- 6 Med hensyn til påstanden om annullation har Kommissionen anført, at den udelukkende er rettet mod Kommissionens afgørelse af 25. november 1981 om afvisning af den klage, som sagsøgeren har indbragt i henhold til vedtægtens artikel 90, stk. 2, over afgørelsen af 3. juli 1981. Ifølge Kommissionen skulle påstanden have angået den sidstnævnte afgørelse, som er den akt, der indeholder et klagepunkt, mens afgørelsen af 25. november 1981 kun har rent bekræftende karakter.
- 7 Selv om afvisningen af klagen ved sin rent bekræftende karakter ikke isoleret betragtet udgør en anfægtelig akt, må det antages, at sagen, som er anlagt inden for de i vedtægtens artikler 90 og 91 fastsatte frister, klart angår annul-

lationen af afslaget på at udbetale en pension i henhold til vedtægtens artikel 79. Der er altså ingen tvivl om sagens egentlige genstand og følgelig heller ikke om, at sagen i denne henseende kan antages til realitetsbehandling.

- 8 Endelig har Kommissionen udtrykt tvivl om, hvorvidt den subsidiære påstand om tilbagebetaling af de pensionsbidrag, som sagsøgerens hustru har indbetalt under sin ansættelse, kan antages til realitetsbehandling. Ifølge Kommissionen er der her tale om et nyt krav, som ikke har været genstand for en klage.
- 9 Herved bemærkes, som Domstolen allerede har gjort i dommen af 1. juli 1976 (Sergy, sag 58/75, Sml., s. 1139), at selv om den administrative klage nødvendigvis skal gå forud for et sagsanlæg til prøvelse af en akt, der indeholder et klagepunkt mod en person, der er omfattet af vedtægten, er dens formål derimod ikke strengt og endeligt at fastlægge indholdet af en eventuel senere retssag, såfremt krav, der fremsættes herunder, hverken ændrer årsagen til eller genstanden for den administrative klage. Da pensionsbidragene fastsættes til samme procentdel af grundlønningen for kvindelige tjenestemænd og for mandlige tjenestemænd, er et krav om tilbagebetaling af en del af disse bidrag udelukkende en logisk følge af Kommissionens afslag på at tildele enkemandspension på samme betingelser som for enkepension. Dette krav kan derfor antages til realitetsbehandling, da det udgør en del af det principale krav.

Beydoun's søgsmål

- 10 Mod Beydoun's søgsmål har Kommissionen først fremsat indsigelse om, at klagen er indbragt for sent, og har henvist til de frister, der er fastsat i vedtægtens artikler 90 og 91. Da ansøgningen blev indgivet den 16. juli 1980, må den anses for stiltiende afvist den 16. november 1980, da der ikke er truffet nogen udtrykkelig afgørelse før denne dato. Beydoun skulle derfor have indbragt sin klage inden for de tre følgende måneder, nemlig før den 17. februar 1981. Klagen er imidlertid først indgivet den 9. september 1981 efter det udtrykkelige afslag.
- 11 Sagsøgeren har gjort gældende, at vedtægtens artikel 90 ikke finder anvendelse i dette tilfælde, og at det er den udtrykkelige afgørelse af 12. august 1981, som udgør klagefristens starttidspunkt. Han har navnlig henvist til den

indledende sætning i denne anførelse, der henviser til en korrespondance samt samtaler, som han gentagne gange har haft med Kommissionens tjenestegrene. Herefter kan det ifølge sagsøgeren ikke antages, at der foreligger en stiltiende afvisning.

- 12 Ifølge vedtægtens artikel 91, stk. 2, kan et søgsmål kun antages til påkendelse, når der for ansættelsesmyndigheden i forvejen er indbragt en klage efter artikel 90, stk. 2, inden for den deri fastsatte frist. Ifølge artikel 90, stk. 1, anses den omstændighed, at der ikke er afgivet svar på en ansøgning inden for en frist af fire måneder, som en stiltiende afvisning, og i henhold til samme artikels stk. 2 er der efter denne afgørelse en frist på tre måneder til at indbringe klage. Denne frist forlænges ikke, blot fordi ansøgningen er blevet fulgt af samtaler eller korrespondance, som ikke indeholder et svar på ansøgningen, bortset fra det tilfælde, hvor det er godtgjort, at den manglende overholdelse af fristerne kan tilregnes Kommissionen, hvilket ikke er tilfældet i denne sag. Klagefristen begynder heller ikke at løbe på ny, fordi der senere træffes en udtrykkelig afgørelse, som blot er et rent afslag på ansøgningen.
- 13 Det bemærkes, at vedtægtens artikler 90 og 91 indeholder generelle bestemmelser om den administrative procedure, der går forud for ethvert sagsanlæg ved Domstolen til prøvelse af en afgørelse fra ansættelsesmyndigheden, og at de følgelig også finder anvendelse i det foreliggende tilfælde. Som Domstolen gentagne gange har udtalt, bl.a. i dommen af 19. februar 1981 (Schiavo, sagerne 122 og 123/79, Sml., s. 473), er klagefristerne i disse artikler ufravigelige og kan ikke være genstand for et skøn fra parternes eller rettens side.
- 14 Heraf følger, at Beydoun's søgsmål må afvises, og at der alene kan foretages en prøvelse af realiteten inden for rammerne af Razzouk's søgsmål.

Realiteten

- 15 Ifølge vedtægtens artikel 79 er en tjenstemands eller forhenværende tjenstemands enke i almindelighed berettiget til efterladtepension lig med 60 % af alderspensionen eller den invalidepension, som hendes ægtefælle oppebar eller, uafhængigt af tjenestens længde, ville have været berettiget til, hvis han ved sin død havde haft krav derpå. Denne ret er uafhængig af enkens egne indtægter, og efterladtepensionen kan endog kumuleres med enkens even-

tuelle løn som tjenestemand i Fællesskaberne. Derimod kan en afdød kvindelig tjenstemands ægtefælle ifølge artikel 23 i vedtægtens bilag VIII kun gøre krav på efterladtepension, såfremt han ikke råder over egne indtægter og har en helbredsmangel eller alvorlig sygdom, der gør ham endeligt uarbejdsdygtig. Desuden fastsættes satsen for denne efterladtepension til 50 % i stedet for de 60 %, der gælder for enkepensionen. Selv om begge typer efterladtepension bortfalder, såfremt den længstlevende indgår nyt ægteskab, kan den enke, som indgår nyt ægteskab, straks få udbetalt en affindelsessum svarende til det dobbelte af hendes årlige efterladtepension. Ifølge vedtægtens bestemmelser skal der altså anvendes to fundamentalt forskellige pensionsordninger, alt efter om den afdøde tjenestemand var mand eller kvinde.

- 16 Sagsøgeren har derfor med rette gjort gældende, at disse bestemmelser er i strid med princippet om ligebehandling af kønnene, et princip, der, som Domstolen har udtalt i dommen af 15. juni 1978 (Defrenne, sag 149/77, Sml., s. 1365), hører til de grundlæggende rettigheder, som Domstolen skal sikre.
- 17 I den nævnte dom samt i dommene af 7. juni 1972 (Sabbatini-Bertoni, sag 20/71, Sml., s. 95) og af 20. februar 1975 (Airola, sag 21/74, Sml., s. 221) har Domstolen antaget, at det er nødvendigt inden for rammerne af tjenstemandsvedtægten at sikre ligestilling for de mandlige og kvindelige arbejdstagere, som Fællesskabet selv har ansat. Heraf følger, at i forholdet mellem fællesskabsinstitutionerne på den ene side og deres ansatte og disses ydelsesberettigede pårørende på den anden side er de krav, som følger af dette princip, på ingen måde begrænset til dem, der følger af EØF-traktatens artikel 119 eller de fællesskabsdirektiver, der er udstedt på dette område.
- 18 Følgelig vil Kommissionens afgørelse af 3. juli 1981 være at annullere, da den er baseret på vedtægtsbestemmelser, som er i strid med en grundlæggende rettighed, og som følgelig ikke kan finde anvendelse, for så vidt de behandler tjenstemænds efterlevende ægtefæller ulige alt efter disse personers køn.
- 19 Som følge af denne annullation påhviler det fællesskabslovgiver at drage konsekvenserne af nærværende dom ved at træffe passende foranstaltninger

til at indføre lighed mellem kønnene med hensyn til fællesskabspensionsordningen. I afventning heraf påhviler det Kommissionen atter at gennemgå sagsøgerens ansøgning og herved anvende vedtægtsbestemmelserne om enkepension, som på nuværende tidspunkt er den eneste gyldige hjemmel. De beløb, der eventuelt skal udbetales sagsøgeren, skal forhøjes med renter, som fastsættes til 6 %, fra 27. juli 1981, den dato, da Kommissionen modtog sagsøgerens klage i henhold til vedtægtens artikel 90, stk. 2, eller fra den dato, på hvilken pensionsbeløbene er forfaldet, hvis denne dato ligger senere end den førstnævnte.

Sagens omkostninger

- 20 Ifølge procesreglementets artikel 69, stk. 2, dømmes den part, der taber sagen, til at afholde sagens omkostninger. Ifølge procesreglementets artikel 70 bærer institutionerne imidlertid selv de af dem afholdte udgifter i sager anlagt af Fællesskabets ansatte. Denne bestemmelse finder også anvendelse på sager anlagt af disse ansattes ydelsesberettigede pårørende, som har til formål at gøre en ret i henhold til tjenestemandsvedtægten gældende.
- 21 Da Kommissionen har tabt sagen med hensyn til Razzouk's søgsmål, dømmes den til at afholde omkostningerne i sag 75/82. Derimod ophæves omkostningerne i sag 117/82.

På grundlag af disse præmisser

udtaler og bestemmer

DOMSTOLEN

1) *I sag 75/82:*

- a) Kommissionens afgørelse af 3. juli 1981 om nægtelse af ret til enkemandspension annulleres.
- b) Kommissionen behandler på ny sagsøgerens ansøgning om efterladtepension og anvender herved vedtægtens bestemmelser om enkepension. De beløb, der eventuelt skal udbetales sagsøgeren,

forhøjes med renter 6 % fra den 27. juli 1981 eller fra den dato, hvor pensionsbeløbene er forfaldet, hvis denne dato ligger senere end den førstnævnte.

- c) Det er ikke fornødent at træffe afgørelse vedrørende kravet om børnepension.
- d) Kommissionen betaler sagens omkostninger.

2) *I sag 117/82:*

- a) Sagen afvises.
- b) Hver part bærer sine omkostninger.

Mertens de Wilmars	Koopmans	Bahlmann	Galmot
Pescatore	Mackenzie Stuart	O'Keeffe	Bosco
			Everling

Afsagt i offentligt retsmøde i Luxembourg den 20. marts 1984.

Justitssekretæren
efter bemyndigelse

H. A. Rühl

Ekspeditionssekretær

J. Mertens de Wilmars

Præsident

FORSLAG TIL AFGØRELSE FRA GENERALADVOKAT
SIR GORDON SLYNN
FREMSAT DEN 14. FEBRUAR 1984 ¹

Høje Domstol.

En tjenestemands eller forhenværende tjenestemands enke er normalt berettiget til efterladtepension lig med 60 % af

alderspensionen eller den invalidepension, som blev eller ville være blevet udbetalt til hendes ægtefælle. Efterladtepensionen skal udbetales uanset graden af enkens afhængighed af sin ægtefælle

1 — Oversat fra engelsk.